

Академик Е.А.Бекетов атындағы Қарағанды университетінің докторанты
Каскатаева Жанар Алданышқызының

6D020500 – Филология мамандығы бойынша философия
докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған

**«Тұр-тұс атауларының лексика-семантикалық өрісіндегі ортақ және ұлттық ерекшеліктер
(қазақ, неміс, ағылшын тілдерінің материалдары негізінде)»**
атты диссертациясына ресми рецензенттің

ПІКІРІ

p / н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Ресми рецензенттің ұстанымы
1	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі); 2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауы) 3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жаңындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)	Ж.А. Каскатаеваның диссертациялық жұмысының, оның тақырыбының қазіргі тіл ғылымның негізгі даму бағыттарының бірі салғастырмалы тіл білімімен сабактастығы айқын. Өзара туыс емес үш тілдегі тұр-тұс атаулары, оларға тән сәйкестіктер мен ерекшеліктер лингвомәдениеттанды, этнолингвистика салалары тұргысынан сарапталған. Осы тұргыдан алғанда, ұсынылып отырған диссертациялық жұмыс маңызды әрі өзекті мәселелердің бірін талдауға арналған және зерттеу нысаны <i>бірнеше саланың ұштастығы негізінде</i> кешенді тұрде <i>зерттелген</i> деп айтуда толық негіз бар. Сондай-ақ зерттеу жұмысы <i>мемлекеттік бағдарламалармен</i> де тығыз <i>байланысты</i> .
2	Ғылымға маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Қазіргі тіл біліміндегі өзара туыс емес тілдерді салғастырмалы тіл білімінің ұстанымдары мен әдістәсілдерін кеңінен қолдана отырып зерттеу – отандық және шетел тіл біліміндегі ерекше дамып келе жатқан жаңа бағыттардың бірі. Тұр-тұсті әрбір халық өз танымына сай анықтап, түсінеді және әр тілде тұс атауларының жасалуы бірдей емес. Тұр-тұске қатысты таным ұзак

			<p>дәуірдің еншісіне тиесілі, халық табиғаттың, қоршаган ортаның, жан-жануарлардың, заттардың т.б. түр-түсін байқап, көңілге тоқып, оларды тиімді пайдалана білген, түр-түс жүйесін қалыптастырган.</p> <p>Құрылымы әртүрлі үш тілдегі түр-түс атаулары, олардың сәйкес тұстары мен ерекшеліктері отандық тіл білімінде алғаш рет салғастырмалы негізде зерттеліп отыр. Зерттеу барысында түр-түс атауларының тілде қалыптасуы мен даму тарихы, зерттелуі, олардың сәйкестіктері мен ерекшеліктері, символдық мәні, семантикалық өрісі, түр-түс атаулары негізінде қалыптасқан тұрақты тіркестер, олардың баламалары тәрізді мәселелер кешенді түрде зерттелген. Осы аталғандардың барлығы жинақтала келе зерттеу жұмысының маңыздылығын көрсетеді, салғастырмалы тіл біліміне <i>елеулі улес қосады</i> деп айта аламыз.</p>
3	Өзі жазу принципі	<p>Өзі жазу деңгейі:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған 	<p>Жұмыстың мақсаты мен міндеттерінен бастап, сонына дейін жүйелілік, бірізділік принциптері қатаң сақталған. Ізденушінің стилі жатық, диссертацияғының жұмыстарға қойылатын талаптарға сай жазылған. Үш тілдегі түр-түс атауларын талдау барысында зерттеу нысанына байланысты ғылыми теориялар басшылыққа алынған, оларға сілтеме жасалған. Зерттеу нысанына қатысты тұжырымдар жасау барысында ізденушінің өзіндік ұстанымдары айқын көрінеді. Зерттеудің әдіс-тәсілдері де тиімді пайдаланылған, нақты ғылыми нәтижелерге қол жеткізілген және олардың арасында тығыз логикалық байланыс бар. Жоғарыда</p>

			көрсетілгендердің негізінде диссертациялық жұмыс өзі жазу қагидаты түрғысынан жогары деп бағаланды.
4	Ішкі бірлік принципі	<p>4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі:</p> <p>1) негізделген; 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген.</p>	<p>Диссертациялық жұмыстың <i>ішкі бірлігі</i> айқын, логикалық байланыс сақталған, жүйелі орындалған ғылыми жұмыс деп айтуға толық негіз бар. Жұмыста өзара туыс емес үш тілдегі түртүс атаулары, олардың сәйкестіктері мен ерекшеліктері алғашқы рет арнайы зерттеліп отыр. Тақырыптың өзектілігі негізделген, ізденуші өз зерттеуінің басқа жұмыстардан рекшелігін дәлелдей алған.</p>
		<p>4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды</p> <p>1) айқындайды; 2) жартылай айқындайды; 3) айқындаамайды</p>	<p>Зерттеу жұмысы өзара тығыз байланысты үш бөлімнен тұрады. Диссертацияның әрбір бөлімінде қарастырылған мәселелер шешімін тапқан, жұмыстың мазмұны тақырыпты ашуға бағытталған және толығымен айқындаиды.</p>
		<p>4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкескеледі:</p> <p>1) сәйкес келеді; 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкескелмейді</p>	<p>Зерттеу жұмысының <i>мақсаты</i> мен <i>міндеттері</i> өзара сабактас, жүйелі құрылған және диссертацияның <i>тақырыбына толығымен сәйкес келеді</i>.</p>
		<p>4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылымы логикалық байланысқан:</p> <p>1) толық байланысқан; 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ</p>	<p>Жұмыстың <i>кіріспе</i> бөлімінде тақырыптың өзектілігі, зерттеу нысаны мен пәні, мақсаты мен міндеттері анықталған, ғылыми жаңалығы негізделіп, қорғауға ұсынылатын тұжырымдар нақтыланған, жұмыстың теориялық және практикалық маңыздылығы, зерттеудің дереккөздері мен әдіс-тәсілдері айқындалған.</p> <p>«Зерттеудің теориялық негіздері» атты диссертацияның <i>бірінши бөлімінде</i> казіргі антропоцентристік бағыттағы зерттеулерде «колоронимдердің», яғни түртүс табиғатын тіл арқылы ашудың теориялық негіздері, яғни лингвомәдени, этномәдени танымдық түрғыдан зерттелуі</p>

негізделген. Салғастырыла зерттеліп отырған тілдердегі тұс атаулары жүйесін әртүрлі аспектіде талдау әлемнің түртүстік тілдік бейнесін, оны қабылдаудың біркелкілігін және әрбір тілдің идио-этникалық ерекшелігімен байланысты қасиеттерін анықтауға мүмкіндік беретіндігі анықталған.

Диссертациялық зерттеудің «Тұыс емес қазак, ағылшын, неміс тілдеріндегі түр-тұс атауларының лексика- семантикалық өрісі (лингвистикалық және экстралингвистикалық белгілері бойынша)» атты *екінші болімінде* түр-тұс атауларының семантикалық өрісіне компоненттік талдау жасалып, үш тілдегі түр-тұс фразеологизмдерінің тақырыптық топтары және фразео-семантикалық өрісі, түр-тұс атауларының мағыналық және танымдық сипаты жанжақты талданған.

Жұмыстың «Қазак, ағылшын, неміс тілдеріндегі негізгі және қосымша тұс атауларының мәдениетаралық қатысымдағы семантикасы мен символикасы» атты *үшінші болімінде* түстердің үш халық мәдениетіндегі символикасы мен ұлттық-мәдени танымдық сипаты, тұс атауларының елтанымдық және ұлттық-мәдени ерекшеліктері, түр-тұс әлеміне қатысты аталымдардың ассоциативтік өрісіндегі лексикалық және символдық мағыналары сөз болады. Қазак, ағылшын және неміс тілдерінің «Түстер мен реңктер» семантикалық тобының лакундары талданады.

Корыта айтқанда, диссертацияның белімдері арасында *логикалық байланыс бар*, зерттеу нәтижелері бірін-

			бірі толықтырады, ғылыми тұрғыдан дәйектелуін жогары деп танимый.
		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: 1) сыни талдау бар; 2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген	Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) үш тілге қатысты тілдік материал негізінде дәлелденген және бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған. Сыни талдауы да, ізденушінің езіндік ұстанымы да бар .
5	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Жұмыста өзара туыс емес үш тілдегі түр-тұс атаулары, оларға тән сәйкестіктер мен ерекшеліктер <i>салғастырмалы тіл білімі, лингвомәдениеттану, этнолингвистика</i> салалары тұрғысынан алғаш рет зерттеліп отыр. Сондықтан зерттеудің ғылыми нәтижелері мен қағидаттары толығымен жаңа деп айтуға толық негіз бар. Зерттеу барысында төмендегі ғылыми нәтижелерге кол жеткізілген: – қазак, ағылшын, неміс тілдеріндегі кұрамында түр-тұс атаулары бар фразеологизмдердің тақырыптық топтары жүйеленіп, фразео-семантикалық өрісіне тілдік талдау жасалған; – түр-тұс атауларының тілдік табиғаты салғастырыла зерттеліп, үш тілге ортақ сипаты мен этномәдени ерекшеліктері айқындалған; – қазак, ағылшын, неміс тілдеріндегі түр-тұс атаулары лингвомәдени және этнолингвистикалық тұрғыдан талданып, әрбір ұлт танымына қатысты этномәдени ерекшеліктер анықталған; – туыс емес үш тілдегі түстердің символдық мәні анықталған;

			- түртүс атауларына қатысты ассоциативтік эксперимент жүргізіліп, нақты ғылыми нәтижелер алынған
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Өзара туыс емес үш тілдегі түс атаулары салғастырмалы негізде алғаш рет арнайы зерттеліп отырғандықтан, диссертациялық жұмыстың қорытындылары толығымен жаңа болып табылады.
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Техникалық және басқару шешімдері толығымен жаңа және негізделген .
6	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық қорытындыларғылыми тұрғыдан қараганда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/ негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)	Зерттеу қорытындылары нақты тілдік деректерді талдау, тіл біліміндегі теорияларға сүйену, тақырыпқа қатысты ғалымдар тарапынан айтылған пікірлерді сараптау негізінде тұжырымдалған. Олар ғылыми тұрғыдан ауқымды дәлелдемелерге, яғни тілдік, тарихи, мәдени деректерге негізделген және шынайылық дәрежесі жоғары.
7	Корғауға шығарылған негізгі қағидаттар	Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет: 7.1 Қағидат дәлелденді мей? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең	7.1 Зерттеу бойынша ұсынылған негізгі қағидаттар тілдік, тарихи, мәдени фактілермен дәлелденген . 7.2 Қағидаттар тривиалды емес , себебі зерттеу нысаны салғастырмалы негізде алғаш рет арнайы зерттеліп, қағидаттар корғауға бірінші рет ұсынылып отыр. 7.3 Ия , өзара туыс емес үш тілдегі түртүс атаулары алғаш зерттелендіктен, корғауға ұсынылатын тұжырымдар жаңа болып табылады. 7.4 Зерттеу жұмысының ғылыми тұжырымдары мен зерттеу нәтижелерін кең ауқымда қолдануга болады.

		<p>7.5 Мақалада дәлелденген бе?</p> <p>1) ия; 2) жоқ</p>	<p>7.5 Ия, зерттеу жұмысының мазмұны шетелдік және отандық басылымдарда 10 мақала (оның 1-i Scopus базасындағы, 3-i Комитет тізіміндегі басылымда) аясында жарық көрген. Зерттеудің негізгі теориялық тұжырымдары мен нәтижелері аталған мақалаларда дәлелденген.</p>
8	Дәйектілік принципі Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	<p>8.1 Әдістеменің таңдауы - негізделген немесе әдіснама нақты жазылған</p> <p>1) ия; 2) жоқ</p>	<p>Ия, әдіснама таңдауы негізделген және зерттеу барысында пайдаланылған сипаттама, салыстырмалы, салғастырмалы, құрылымдық т.б. әдістер мен жинақтау, жүйелеу, талдау тәрізді тәсілдер нақты жазылған.</p>
		<p>8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған:</p> <p>1) ия; 2) жоқ</p>	<p>Ия, зерттеу нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманға әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалану нәтижесінде алынған.</p>
		<p>8.2 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және занұлықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді):</p> <p>1) ия; 2) жоқ</p>	<p>Ия, зерттеудің теориялық қорытындылары мен нәтижелері сипаттау, салыстыру, салғастыру әдістері мен түр-түс атауларына қатысты асоциативтік эксперименттің негізінде дәлелденген.</p>
		<p>8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған /</p>	<p>Диссертациялық жұмыстағы маңызды тілдік, тарихи, мәдени деректер, теориялық тұжырымдар, жіктемелер т.б. сенімді ғылыми әдебиеттерге</p>

		ішінара расталған / расталмаган	сілтеме жасау арқылы расталған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі зерттеу нысанына қатысты ғылыми шолу жасауга, сараптауга жеткілікті, тізімде 165 еңбек көрсетілген.
9	Практикалық құндылық принципі	<p>9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) ия; 2) жоқ</p> <p>9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ</p>	<p>Ия, диссертацияның теориялық маңызы бар. Зерттеудің теориялық тұжырымдары салғастырмалы тіл білімінің теориялық негізіне өз дәрежесінде улес қоса алады.</p> <p>Ия, диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары. Зерттеу нәтижелерін салғастырмалы тіл білімі, лингвомәдениеттану, мәдениетаралық қарым-қатынас пәндерінен арнайы курстарда, шетел тілдерін оқытуда, оку-әдістемелік құралдарды дайындауда және әртүрлі сөздік түзуде тиімді пайдалануға болады.</p>
10	Жазу және ресімдеу сапасы	<p>9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)</p>	Зерттеудің ғылыми нәтижелері, практикалық ұсыныстары толығымен жаңа деп есептейміз.
10	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан тәмен; 4) тәмен	Зерттеу материалының рәсімделуі мен академиялық жазу сапасы диссертацияға қойылатын талаптарға толығымен сәйкес келеді және жоғары деп бағалауға болады.

Зерттеу жұмысының ғылыми тұжырымдары мен нәтижелерінің маңыздылығын бағалай келе, төмендегі *ескертулер мен ұсыныстарды* айтқымыз келеді:

1) Түр-түс атауларын, олардың негізінде қалыптасқан фразеологизмдерді талдау барысында бір не екі тілге көбірек мән беріліп, үшінші тілдің қалыс қалып жатқан тұстары кездеседі. Мысалы, *жасыл* компоненті бар фразеологизмдерді талдау барысында қазак тілі (81, 82- б.), *сары* сөзімен қалыптасқан фразеологизмдерді талдауда неміс тілі (83-б.), *қызыл* (80, 90- б.), *ақ* (91-б.), *қара* (93, 94- б.), *қоңыр*, *жасыл* (94, 95, 96-б.) тұс атауларымен келетін фразеологизмдерді талдауда ағылшын тілі назардан тыс қалған. Сондай-ақ 3.2.1 «Тұс атауларының елтанымдық және ұлттық-мәдени ерекшеліктері» деп аталған тараушада неміс, ағылшын тілдері

жап-жақсы талданып, ал қазақ тіліне 3 сөйлемнен тұратын бір жол (абзац) гана арналған (115-120-б.). Диссертацияда құрылымы әртүрлі үш тілдегі тұр-тұс атаулары салғастырмалы негізде зерттеліп отыргандықтан, барлығына бірдей дәрежеде мән берілгені дұрыс деп есептейміз.

- 2) Жұмыста келтірілген кейбір мысалдар қайта карауды талап етеді (мысалы, *black rain – қышқыл жаңбыр/жауын*) (тұтіннен, тұманнан және шаң-тозаңнан және т.б. тұратын кара түсті жаңбыр, 75-б.). Осыны «қышқыл жаңбыр/жауын» демей, тіркестің қазақ тіліндегі қара жаңбыр немесе диссертанттың өзі көрсеткендей, қара нөсер деген баламасын колданған дұрысырақ болар еді. Сондай-ақ жұмыстың 106-бетінде *As red as a rose* - ғұл сиякты әдемі болу (сөзбе-сөз: қызғалдақ сиякты қызыл) деген мысал келтірілген. *Rose* сөзінің қазақ тіліндегі баламасы *raughan* және бұл тіркес әртүрлі мақсатта қолданылуы мүмкін, әдемілікті сипаттау барысында осы тіркеске балама ретінде қызғалдақтай құлтырған тіркесін беруге болар еді.
- 3) Жұмыста әріп, тыныс белгі, стильдік қателер кездеседі (мысалы, *сөз орталықтан мейлінише алыстаган болған сайын...* 64-б., *мақаламызда корсетілгендей...* 66-б., *адамның сай жағдайы...* 85-б., *ұжымдық зерттеуімізде...* 86-б. т.б.). Мәдениетаралық сөзі бірде мәдениетаралық, келесіде мәдениетаралық болып қолданылған, ғылыми жұмыста бірізділіктің болғаны жөн.

Ізденуші Каскатаева Ж.А. өзінің алдына қойған мақсат-міндеттерін толығымен орындаған, қорғауға ұсынылған негізгі теориялық тұжырымдарын, нәтижелерін жүйелі түрде көрсете алған, Сондайттан жоғарыда айттылған ескерту мен ұсыныстар диссертацияның ғылыми маңыздылығына, теориялық және практикалық маңыздылығына нұсқан келтірмейді.

Корыта айтканда, Каскатаева Жанар Алданышкызының 6D020500 – филология мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған «Тұр-тұс атауларының лексика-семантикалық өрісіндегі ортақ және ұлттық ерекшеліктер (қазақ, неміс, ағылшын тілдерінің материалдары негізінде)» атты диссертациясы ғылыми жаңалығы мен практикалық маңызы бар, орындалу деңгейі тұрғысынан Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету жөніндегі комитеті талаптарына сәйкес келеді, ал оның авторы Каскатаева Жанар Алданышкызына философия докторы (PhD) дәрежесін беруді ұсынамын.

Ресми рецензент

Светлана С.К.

ф.г.д.,

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ профессоры

